

Kritikak eta erreseinak

IVAN DE TARTAS, *Arima penitentearen occupatione devotac* (1672).
Edizio kritikoa, Patxi Altunak paratua. 22,5 x 15 zm., 156 orr.
Ediciones Mensajero. Bilbo, 1996.

Gure literatura zaharretiko obrak hain urri ditugunez, altxor bitxiak bezala zaindu beharrezkoak zaizkigu. Eta horietaz gogoz arduratu direnetakoa dugu Patxi Altuna.

Filologia irakasle honen eragin nabarmena ikasle izan direnek egin dutenetan nabari da., Baina Patxiren eragina filologia lanak nola burutu hadina ber-berak gidaritzarako burutu dituen lanetan datza. Orain, horietako beste bat dugu Tartasen *Arima penitentearen occupatione devotac*, bere funtsuen aszetika gaia dena.

Baina oraingoan, egile eta lan hautapena ere ez dira izan nolanahikoak, orainarte bere osotasunean azagutzen ez zen Ivan de Tartas xuberoarraren obra. Lehendik ezaguna genuen egile horren *Onsa hilceco bidia* (1666), bereziki Julio

Urkixok 1911.ean berrargitaratu zuenetik.

Aurkezten dudan liburu honen zehetasunetan sartu baino lehen aditzera eman beharrezkoa iruditzen zait holako lanetan Patxik egin dituenetarik aipagarrienak. Horien artean gogoangarriak zaizkigu *Etxepareren hiztegia*. *Lexicón Dechepariano* (1979), *Versificación de Dechepare*. *Métrica y pronunciación* (1979). *Lingua vasconum primitivae*. Edizio kritikoa (1981) Ionannes Etxeberri Zibirukoaren *Manual Devotionezcoa*. Lehen zatiaren edizio kritikoa (1981), *Mendiburruren idazlan argitaragabeak*. Edizio kritikoa bi liburukitan (1982), Haranederren *Jesu Christoren Evangelio Saindua*. Edizio kritikoa (1990) eta abar, hor ditugu P. Altunaren etengabeko lan zehatzaren lekuko.

Oraingo honek, edizio kritikoa izateaz gainera badu bes-

te meriturik ere. Zuberoako Pettaran Arüeko erretora zen Ivan de Tartasen *Arima penitentaren occupatione devotac*, 1672. urtean Hirur Yriko (Ibar-exkergo Irüri) Montirandé aperezaren laguntzaz eta berari eskainiz argitaratua zuen. Geroztik ez zuen izan berrarkitaratzerik eta euskal literaturaz arduratu direnak apenaz erabili dute, bere aipamenak ere soilak dira, J. Vinson-ek 1894.-ean argitara eman zuen *Bibliographie de la langue Basque* katalogatze hartan, aditzera emanaz liburu horren ale bat baizik ez zuela ezagutzen, Xeroteko mediku F. d'Etchegoyen zelako batena, zeinen sinadura 1766ko otsailaren 24koa zuen. Ale hori, halako batean Antoin d'Abbadie jaunaren eskuetara joan zen eta orain Parisko Bibliothèque Nationalean dago. Baina Ältunak hitzaurrean dioenez, argitalpen horrek zenbait hutsarte nabari ditu. Geroztik J. Urkijok beste ale bat aurkitu zuen, bere jabe zen Adema Kalonjeari erosi omen zion, gaur egun Gipuzkoako Diputazioaren KM kuturunean dagoena. Lehen ale harek aurreko orrialdeetan zenbait hutsune omen ditu eta bigarren honi azken orrialdeak falta.

Dena den, falta zirenak bi aleekin elkartzeaz osatu eta az-

tertuaz gainera, inprimategiko hutsune ugariak ondo miakatu, zuzendu eta oharrez ulertarazi ahal izateko era egokian eskaintzen dizkigu.

Horregatik, hainbeste xehe-tasun dakarren Patxiren hitzaurrea bera ikerketarako ikasgai bat dugu, zehatz-mehatz ematen bai ditu liburuaren berriak. Lan bikaina, aipaturiko bi edizioekin, hirurehun urte geroztik, liburu berriz osatzea lortu duenez.

Liburuaren edukiaz honako hau dio: "Liburuak hiru zati ditu, esan bezala; edo nahiago bada, bere bekatuengatik penitentzia eginez bizi nahi duen pertsona jainkozkari hiru egiteko gomendatzen dizkio berariak: otoitza, baraua eta amoina edo limosna. Berrogeina orrialde dituzte, bospasei gorabehera. Bistan da gaia ez duela berak ezerezetik asmatua. San Mateoren Ebanjelioko seigarren kapitulua horretaz ari da: otoitza, baraua eta amoina asmo zuzenez egin behar direla. Bada San Pedro Crisologoren pasarte polit bat, hemen oso ongi datorrena".

Onsa hilceco bidia-rekin zenbait konparaketa egin ondoren, garai haietako histori giroko pertsonaiez ere ari da.

Testoa zehar bildu dituen zenbait adibide ordea, idazle estiloz zein era hortatik harat

gizonaren gogoetazkoak, edozein garaitarako baliagarri diren zati batzuk dakartza hitzaurrean bertan adibideztat. Irakur dezagun "Hiru eratako egiteak" partetik jasotzen duen hau".

"Iguquiac orienten ialguiz gueroz lurra iccusten du eta arguitcen, baina odehy eta lanho lodi bat eta grossier bat iarten denian eta formatcen, iguquiac lurra eztu onsa arguitcen, ez berotcen; eta guero ipar aire hon bat giten denian eta akaçatcen odehy eta lanho hura, lurra arguitcen du eta berotcen iguzqui harc lehen beçala. Ez iguzquiac vere arguia eta claritatia galdu cian odehy eta lanho hura cela causa, baina haren arguia empechaturic çagoen odehy hura cela causa, non ecin helcen baitcen asqui onsa lurrary bere arguiaren emaytera".

III. kapituluaren "Hiru exenplu" hartatik jasoa:

"Nahi nuque dembora hontaque iaun handiec exempluhontaric bere progeitia eguin leçaten, eta pobriac, bainta lesu Christen mebria, hayen honnetaric eta arrandetaric bere partia tira leçan eta goça".

Edo III. kap. dakarren "Hiru exemplu"tik jasoa, jaun handi eta aitonen-eme ihiztarietaz bere abu-

rua ematen ari denekoa beste partete hura:

"Nahi nuque dembora hontan iaun handiec eta aitoren semec, erregue saindu haren exemplia bihotcian harturic, bere horetan eta vanitatian empletacen dutien honac, edo parte hon bat aumens, paubre favoretan emplega baieçate".

Bestalde, perpausen adibide politak eskaintzen dizkigu 24-25. orrialdeetan.

Adibide horiek izango ditugu lagungarri liburuaren irakurketan. Baina, horrez gainera, testua zehar, orrialde bakoitzaren azpian ematen dituhitz, aditz eta beste zenbait argitasun irakurketaren argigarri eta aldi berean bikain lagunduz. Horrezaz gainera, adiztegia eta zenbait hitzen zerrenda gehitzen dizkio azken 127-154. orrialdeetan. Euskaltzaleok ezin esan liburu entretenigarria ez denik. Liburuak bukaeran hiru bertso sorta ditu, Iacobus de Casedevant D'Abbadie Costere eta Ivan Baguarie jaunek idatziak. Lehenak latinez bigarrenak frantsesez eta hirugarrenak euskaraz.

J. San Martin

ESTORNÉS LASA, Bernardo, *Memorias. Recuerdos y andanzas de casi un siglo*. 18 x 13 zm., 351 orr. Editorial Auñamendi (Col. Auñamendi, N° 143-144). Donostia-San Sebastián, 1996.

Bernardo Estornes Lasa jaunak Auñamendi argitaldaria-ren liburu sorta berezi honi bere bizitzaren oroitzapenak biltzen dituen ale honekin bukaera ematen dio. Baina oraindik gainerako sailak argitaratzen jarraituko du.

Liburu hau, lehenik Donostian lankide eta gero ezkonlagun zintzo izango zuen eta duen Inazia Zubizarreta Etxabe andereari eskainia dator.

Argitaratzaile honek lehenagotik hasia zuen bere lana, gerra aurretiko Zabalkundea sorta eta Beñat idaztiak zeritzen sail haiekin. Eta nire adinekoek gerraondoko belaualdia osatzen genuenok, besteak beste, isilpean eskuratzen genituen liburu sail hoietatik ekin genion euskal kulturaz zerbait jakin eta Euskal Herriaren nortasunez jabetzeari.

Liburu hau hiru parte nagusitan banatua dator: I- Gaztaroa, II- Herbestaldia eta III- Itzulia. Ondotik, eranskin labur bat bere liburuen zerrendarekin. 80 liburuk osatzen dute oraingo honekin. Emaitza ederra benetan larogeta hamar urte bete dituen Bernardo Estornés Lasa jaunarena.

Lehen parte horretan, haurtzaro eta gaztaroko oritzapenen berri ematean, askorentzat behar bada aspergarrietakoa daitake, baina ez ni bezala Erronkarin hainbeste ibili den batentzat, are gehiago bertako "uskaran" azken zaharrekin mintzatu ginenontzat.

Horregatik, biziki politik iruditu zaizkit liburuaren 67-74. orrialdeak zehar ematen dituen berriak. haurtzarotik gaztarora Izaban ezagutu eta bizi izan zituen ohitura eta jolasen kontaketa. Arretaz irakurtzekoa iruditzen zait. Bizitzako lehen giro harek, gehienogan ohi bezala, geroa markatzen bai dute. Oharpen gogoangarri haiek badute zer ikusirik gero dakarrenarekin. Nornahirentzat dira jakingarrak eta nola ez bertako mendietan ibiliaz entzun ditugun toki izanetarik hainbeste aurkitzean. Gainera, asko poztzen nau jakitzea han ere guk bezala erabiltzen dutela jatorria adierazteko atzizkia: "-(t)ar"; izena kontsonantez bukatzen denean "-tar" eta bokalez bukatzen denean "-ar". Sabino Aranahastean handia sortu zuen era guzietan "-tar" erabiltzeaz, zeren bere jarraitzeileek itsu-itsuan hartu bai zio-

ten era hori, eta horregatik zioen Azkuek, Euskal Herria "Tartaria" bihurtu zuela. Estornés jaunak hor biltzen ditu, adibidez, Erronkari, erronkariar, Burgi, burgiar, Urzainki, urzainkiar, Bidangoz, bidangoztar, Uztarroztar, uztarroztar, eta abar.

Inork ez bai du esaten donostiatarra, baizik donostiarra, eta orain zenbaiti entzuten zaio hondarribiatarra. Mende honen erdialdera arte, erdataz idatzi izan duten guziak ere hondarribiarra erabili zuten. Horien arteko ditugu Casadevante arkitektoa, Serapio Mujika artxibo arduraduna eta Pio Baroja idazlea, beste askoren artean.

Baina Bernardo Estornésen liburura itzuliz, aipaturiko orrialdeetan, bere sorterriko "uskara"ren berri ematean eskaintzen digun hitz bilketa ere ez da makala. Hala ere, aurkitu ez dudana, zera da, "mingurria" = *franbuesa*. Ziu-rrenik ahaztu egin zaio. Nik han ikasi nuen eta oraindik bertan egiten den gazteleran ere hala erabiltzen da.

Kontatzen duenez, Zaragozan ikasle zelarik kezkatu zen bere jaioterriko hizkuntzaz eta historiaz. Luis Astigarragaren hiztegitxoá eta Letxundiren gramatika izan zituen ikasgai, gero Arriandiagarena eta ge-

roago berriz herriakingo harremana. Historiaz ordea, J. Moret-en *Anales de Navarra* izan zuten oinarritzat.

Ez ziren ez bide okerrak izan eta B. Estornésék eman dituen fruituak ere halakoak izan dira. Han bertan burutu eta argitara eman zuten *Erronkari. El Valle del Roncal* (1927) bere lehen liburua, haran hortako geografia, historia, ohiturak eta abar aurkezten dituen eta nire liburutegian hain maitagarri ditudan ale bitxi horietako bat da. Bera izan baí nuen aipatzen ditudan gaiak zein hango ibarrak ezagutzeko gida-libururik bikainena.

Iruñara itzultzean Campión-en "Euskarianas" saileko liburuetaz arduratu zen, aldi beran Iturralde y Suit eta beste zenbaiten lanez ere bai, eta laster jo zuten Nafarroan aberzale alderdikoengana ingurura. Handik Donostiara etorri zen 1929an, bertan bizitzeko eta Eusko Ikaskuntzaren lanetan sartu zen, non lortu zuen euskal gaiak sakontzeko aukera hobea eta *RIEV* aldizkarian zenbait idazlan agertu. Gero, argitaletxe bat sortu, Beñat Idaztiak izenez, bi sailetan: Col. Zabalkundea eta Egia Sorta. Lehenengoari, A. Campiónen *Blancos y negros* (1934) zeritzanakin eman zion hasiera; bigarrenari, J. M. Barandiar-

ranen *Euskalerriko leen-gizona* (1934) zeritzanakin.

Urte haietan euskaldun-
goan piztu zen jakin-minean
eragin handia izan zuten libu-
ru haiek. Baina gerrondoan,
kezkatuak gengiltzenok isil-
pean ahal bezala lortzen geni-
tuen liburuok, eta euskal kul-
turaz arduratzen ginenon ar-
tean eskuz-esku erabiliak zi-
ren.

Benetan interesgarriak 128-
151. orrialdeak gerra aurreko
giroa ezagutzeko. Gero datoz
gerokoak, gerra hastearekin.
Hunkigarria Arturo Campion
zenari gertatua, egileak ondo
egin du 163-165. orrialdeetan
lekuko horiek argitara emat-
teaz.

Herbesteratu geroztik ibile-
ra latzak, Frantziatik Chile-ra
irten arte. Han bizitza kokatu
zuenean, berriz ere euskal
gaietara gogotsu jarri zen,
1941ean Batasuna aldizkaria
sortzean. Gizon kementsu ha-
rentzat ez zen inoiz lagintzan
etenik. Guzientzat adibide bi-
kaina, han jaio zitzaizkion
seme-alabei, amaztearen la-
guntzarekin, euskaraz irakas-
tearena. Adibide hori guziak
jarraitu izan balute, gaur

egungo egoera askozaz hobea-
goa izango zuen gure hiz-
kuntza jatorrak.

1958an itzuli zen. Urte be-
rean burubelarri ekin zion Au-
ñamendi argitaldaria sortu
eta liburuak plazaratzen. Per-
tsonalki, orduan ezagutu gi-
nen, Zarauzko Itxaropena
inprimatetian Patxi Unzurrun-
zaga zenak elkar aurkeztu gin-
duztenean.

Geroago, handik hamar ur-
tera, hasi zen gerra aurretik
zekarren asmoz Enziklopedia
nagusia argitaratzen. Gerora
etorri dira beste enziklopedia
batzuk, maiz Auñamendikoaz
baliatuz, bai erderaz eta bai
euzkaraz, baina bere hori
inork ez du hobetu.

Garai haietako zentsuraren
eragozpenak zer ziren jakiteko
on da 269-272. orrialdeak arret-
taz irakurtzea. Hala ere, oztopo
guzien gainetik, aurrera begi-
ra, egin eta eraginez jarraitu
du.

Liburu irakurgarria egilea-
ren bidez aurreko historiarik
hurbilena ezagutzeko eta aldi
berean, eredugarria, gogoaren
eraginez lanean ikasteko.

J. San Martin

MINTEGI, Miguel Angel: *Esker mila, Marlowe*. Erein. Donostia, 1996.

Eleberri honen protagonis-
tak Marloweri esker mila ema-
ten badio haren laguntzagatik,
ez naiz ni gutxiago izango eta
nobelaren egileari, hots, mi-
guel Angel Mintegiri, beste
hainbeste emango diot ko-
mentagai den liburuaz go-
zatzeko parada eskaini izana-
gatik. Izan ere, polizi-literatu-
ran ohi bezala, eta honako hau
polizi-literaturaren esparru-
koa denez, arretak eta gure
egiten ditugun detektibearen
jakinmin eta gorabeherak bizi-
rik irauten duten hasi eta
amaitu bitarteko orrialdeetan
zehar.

Irakurlearen kidesasun edo
konplizitatea eskuratu izana
ez da, ordea, gozagarritasuna-
ren zergati nagusi kasu hone-
tan, ekintzak sortarazten duen
interesa baino, gehiago era-
kartzen baitu mende honetako
polizi-nobeletan maisu den
bati eskainitako omenaldi-tar-
tea.

Jakin badakigu Raymond
Chandler estatu batuarrak de-
tektibe modernoaren irudiaren
sortzaileetako bat izan zela; ja-
kin badakigu, era berean, iru-
di berri honen babespean jaiot-
takoak mundu errearen
adierazle direla, errealitatea
bere gordintasunean erakus-
ten dutela. Eta honek, zalantza
izpirik gabe, aurrerapauso izu-

garria suposatuta du egiazko
munduarekin lotura edo erla-
zio ezkasa zuten detektibe su-
pergaitu eta berezien aldean.

Raymond Chandler-en lu-
matik jaiotako Philip Marlowe,
mundutartasunari atxekituz,
pertsonea bakartia izango da,
edanari emana, ezkorra: eba-
tzi beharreko arazoek, espero
bezala, gizartearen alde ilune-
nak ezagutzera eramango
dute.

Ez da harritzekoa, orduan,
Marloweren gisako pertsonaia
batek paperetik pantaila han-
dirako jauzia egiteko posibili-
tate ugari edukitzea: bere
abenturen zinema-egokitza-
pen desberdinak, horren eredu
dira.

Haien artean, 1939an "The
Big Sleep" nobelaren gainean
gauzatutakoa aipatu beharra
dago. Izan ere, filme bilakatu-
tako nobelak berez izan zitza-
keen balioei Humphry Bogart-
ek egindako antzezlanak gehitu
behar zaie, aditu askoren us-
tez, aktore hau izan baitzen
Marloweren izana ondoen is-
ladatu zuena.

Orain arte emandako azal-
pen guztiak funtseskoak bazi-
ren Miguel Angel Mintegiren
lan honen testuingurua erai-
kitzeko, "The Big Sleep" fil-
mearen aipamena aiposena

da idazle gipuzkoarraren eleberraren nondik-norakoen abiapuntua finkatzeko: zinemazaleei ezin baitiete ihesi egin izenburuak Marloweri eginiko erreferentziak, eta are gutxiago erreferentzia honi laguntzen dion Humphry Bogart mitikoaren argazkiak.

Aldez aurreko datu hauen ezak hasierako identifikazio hori baimentzen ez duen arren, ez du gehiegi eragozten euskal eleberrri hau, non, ondorengo lerrotan konprobatuko dugun legez, sasidetektibe bat izango baitugu bidelagun, beste elaberri edo filme baten iturritik edana delako ondorioa ateratzeak.

Raymond Chandler-ek Estatu Batuetako hainbat hiritako giro ezkorra erakutsi nahi izan bazigun bere nobelen bitartez, Miguel Angel Mintegik antzeko zerbait burutuko du guretzat gertuago eta ezagunagoa den hiriburu bat (Donostia, alegia), aukeratuz; estatu batuarak bere pertsonaiari protagonismo guztia ematen bazion lehenengo pertsonan hitz eginez, euskaldunak ere Xabier pertsonaia nagusiaren ahotan utziko du kontakizunaren haria; nortasunez, izatez ere nahikoa parekoak ditugu Marlowe eta Xabier: egoerak murgilarazi dituen giroa bezain ilun eta ezkorrak.

Edozein modutan ere, bada-

go erabateko desberdintasun bat, arestian komentatuko "omenaldi-tarte" a irekitzen duena: Marlowek hainbat egoeraren lekuko izatearen arrazoia bere ogibidean bilatu behar ditugu, bera detektibe baita ofizioz; Xabier goierritarak, aldiz, ez zuen, inolaz ere, "detektibe" lanean jarduteko egoera hori borondatez hautatu, eta halabeharrez bereganatutako detektibe rola (horregatik aipatzen zen "sasidetektibe"arena) borondate onez, afizioz, betetzen saiatuko da.

Datu garrantzitsua dugu hau, bada, lotutako korapilo hau ezari-ezarian desegiten joateko: Xabier Goierrin bizi den abokatua da, eta kontakizuna hasten den unean, iluntasunetik artitasaunerako bidetara egiten ari da; telefono-dei batek, dena den, itzala bailitzan berari atxekitutako anaiaren oroimen hitsa ekarriko dio: hilik kausitu dute Donostiako luxuzko piso batean, gaindosi batek erahila. Mementu honetatik aurrera, zeru urdina beltz bihurtuko zaio Xabierreri: noiz arte jasan beharko du anaiaren eragina? Xabierren duda-mudek, bere zalantza era errezeloez Donostiako pisu horretan agitutakoan sakontzera eramango dute abokatu gaztea, batez ere Laura, anaiaren neska izandakoa (drogazalea hau ere), eza-

gutzen duenetik. Laurak mundu berri bateko ateak zabalduko dizkio: berak ezagutzen ez duen Donostia "Ilun"arenak, anaiaren gainekoenak eta, gehienbat, bizitza ulertzeko ikuspegiarenak. Xabierrek, Donostiako Alde Zaharreko zinema batean ikusitako Bogart-Marloweren laguntzaz, eta kontzientzia modura aurkeztutako detektibe amerikarraren aholkuez baliatuta, txantxa izan zitekeena arazo ilun eta korapilatsua dela egiaztatu ahal izango du, eta hori guztia abesten saiatuko da, anariarengatik baino gehiago bere buruaren onespena aldatzea lortzearen.

Ekintza aurkezteko modua da, ekintza bera baino gehiago, eleberritari bizitasuna ematen diona. Argi dago polizi-trama orotan interesak pizturik irauten duela, korapiloa noiz askatuko zain; hemen, ordea, nortasuneko arazo zena (Xabier anaiarekiko itzala izatetik anaiaren ohorearen salbatzaila izatera pasako baita), detektibearen norasuna bereganatuz bideratuko da, Xabierrek bilatzen duena, bera ohartzeko ez bada ere, nortasun edo izate berri baten jabe izate baita.

Galdu ote zuen Xabierren

anaiak mundu honetan gertatzeko aukera gaindosi baten eraginez ala gehixeago gertatu ote zen Donostiako pisu hartan? Nola bideratu zen Xabierren eta lauraren arteko erlazio estrainioa? Lortu ote zuen Xabierrek anaiaren itzala bere azaletik erauztea? Noraino iritsi zen Xabier eta Marloweren arteko harremana? Jakina, testuiguru hurbil bat aukeratu izana, egungo errealitatea isladatu izana eta idazkera ulergarri bezain umotu eta sakona erabili izana atsegingarri suertatzen zaizkio irakurleari.

Aurreko itaun horiei guztiei erantzuna eman ahal izateko bide egokiena, ezbairik gabe, pertsonalki baieztatu edo ezeztatzea da Miguel Angel Mintegiren sorkuntza-lan originalean murgilduz: zeharo originala eta erakargarria baita pertsonaia arrunt baten-gandik Marlowe berri bat sortu izana, eta Marlowe berri honengandik, era berean, pertsonaia berri bat. Xabier ez, Marlowe detektibe ez den bezala, bukaerako Xabierrek antzezketasun izpirik ez baitu hasierakoarekin...

Esker mila, Miguel Angel, zaharrak berri bihurtzeagatik

Leticia Grandes Mateos

EDWARDS, Jorge. El origen del mundo, Tusquets Editores 1996, 166 or.

El origen del mundo elaberria nobela urbanoaren baitan sartzen da bete-betean, eta giro horretan eman ohi den nabartasuna molde malgu, aniztasun eta pre-eskema-ezari dagokionez. Izena elaberriari koadro baten deituratik datorchio. J. Edwards idazlea txiletarra dugu, 1994 urtean bere aberriko Literatur Sari nazionala jaso zuena. Aipagarri bere idazkietan *Fantasmas de carne y hueso* ipuin-bilduma. Esan dugunez, autoreak, hegoamerikarra delarik, hiri-giroan atunduriko trama eskaintzen digula, hots, Parisen garatzen den istorio bitxia. Komeni da, dena den, garbi uztea elaberria modernoan giro erruralean giroturiko nobela eder anitz eman dela, adibidez, García Márquez, Vargas Llosa eta Rulforen sor-kuntza narratibo nagusia. Produktiorik estimatuena autortore horietan —behar bada, Vargas Llosaren elaberri zenbait utzita— gizonak natura eta mitoekin duen lotura handiaren lekukotza arnas handiko nobeletan. Beraz, nobela erruralaren nagusitasuna bistan dago, eta hiriarri loturikoaren senidea dela adieraz deza-kegu.

J. Edwards idazleak senar jelos baten trama eskaintzen

digu urrats originalak —eta benetan bitxiak— emanaz Parisen bizi den berrogeitamar urte paseak dituen Felipe Díaz mutilzahar erdi bohemio, intelektual eta mozkor baten biografia zatikatua aurketuz. Pertsonaietan nagusi ere *Patricio* osagilea, nork *Feliperen* gorpua aurkitzen duen. *Silviak*, bere aldetik, protagonismo handia du elaberrian, *Patricio Illanesen* emaztea delarik. Bertan amodio luze eta berantiar baten gorabeherak nabari, amodio suhar baten ezkutuko pasadizoak, denak zeloen kiribiloetan trabaturik. Trama sorpresaz-sorpresa doa, ildo logikoei beste irrazionalak dihoazkielarik, inor espero ez zuen erremate positiboa bereganatuz emaztearen aldetik. Elaberriak, bada, gustu on bat uzten dio irakurleari, tramaren ezustean bilduz narrazioaren alde nagusia.

Esan daiteke trama aski orijinalki eraikitzen dela zeloen inguruan. Xeloskortasunaren psikologia trebeki isladatuta ageri da liburu osoan zehar, pasadizo malguak, pasarte bitxiak jalgiz. Orobat, ironia fin baten hari ezkutua lerratzen da trama osoaren gaindik. *Felipe Díaz* ideologia xarmant —eta utopia errazetatik— itzulian dagoen gizona dugu. Ez

du sinesten arrandietan galdu diren ideologietan; kasu, garai-ko komunismo ofiziala eta stalinismoaren kritika dela eta alderdi komunistatik irte-ten da, jarrera horretaz siste-mari kritika libreago egin die-zaion. Bere alderdikide izani-koek albora utzi dute, ondo-rioz. Soilik, *Patrizio Illanes* osagilearekin du arreman es-tua —eta, noski, traman behin eta berriz azaltzen den medi-kuaren *Silvia* emaztearekin ere—. Berak esaten digu botila eta emakumearen artean hau-tatu behar izan duela bizitzan, eta botilara makurtu dela. Noski, bere gisa nasai eta bo-hemioan azaltzen dira beste emakumeak —paseakoak— ere, inoiz ere disziplina batera —edoeta emakume baten sa-reetara— lotuko ez den gize-ne-takoa izaki *Felipe Díaz*. Beraz, "majaderías ideológicas" dei-turiko utopia oro baztertzen du bizitzan. Mozkor baten eluku-brazioak edo burutazioak bila-katuko dira bere urratsak in-gurukoentzat. Elaberrian, be-reziki, *Feliperen* hileta ondo-ren jelskortasunaren ingu-ruko mihise bat eraikiko da maisuki *Felipe* zenduaren gel-lan bilaturiko foto baten ingu-ruan bilbatua. Foto hartako emakumea, prezeski, *Patrizio*-ren emaztearena da, eta bertatik osagilearen susmo guztien giltza *Silviarekiko*.

Idazleak elaberrian trebeta-sun aparta dager planoak al-datu, koadroak sugeritu eta mozteko teknikan, hari etene-tara berretoriz —hitz batean, elaberri erabat ondu eta siste-matizatu baten esparruetatik alde egiteko. Moxkorrari buruz egiten diren deskribapenak, ironia ezkutuko hariak, zirto erdi-garatuen jokoak, eta gisa bereko beste abileziak mai-suki eskaintzen dira. Paris hiri nabarrak berekin dituen pla-taformak —kafetegiak, aparta-menduak, kale sugerenteak— eszenategi sugerikor bihurtzen ditu *J. Edwardsek* estilo erabat zuzen, arin eta —ia inoiz barro-ko gertatzen ez den— idazkera sotil batean.

Nobelaren errematean sor-presaren haria xumeki saretu-ta ageri da. *Patriciok* sus-matzen dituen emaztearen ibi-lerek irtenbide sorpresiboa dute, eta elaberriak bere xar-marik lortuena sorpresa ga-ratzeko eginiko lehian koka-tzen da, ziur. Zeloan mamuetatik harantz, senarrak *Silviaren* amodioaren leialtasuna atze-maten du, ustekabean; alegia, emazteak *Felipe* zenduarekin ukaniko harreman pasional —epe motzekoek— ez dezake-te itzal urte anitzetako amodio sakon-luze baten ildo irmea. Imajinazioak eta emaztearen umore-jarrerak salbatzen du

pasarte askoren segida, elaberriaren errematea, originala ez-ezik, positiboa edo baikorra bilakatuz. *Patricio Illanese* "he luchado contra fantasmas" delakoa esanen du Silviaren joku eta ustezko trikimailu guztien gaindik aspaldiko emaztearen leialtasunezko ildo ziurrak atzematzen.

Liburu osoko solasarte eta elkarrizketek —hizkuntza oso zuzen eta petoan beti— sorpresaaren helburu hori daramate, eta egileak lortzen du lehen orritik asmo nagusizat duen ideia, alegia giza-amodioaren episodioetan —sospetxa guztien gain— fideltasun iraunkorra jaregitea.

J. Edwards idazleak elemen-

tu gutxiekin —hitz sotil, irudi orijinal, eta hiritar mintzo baten lanabasekin— idazlan malgu eta irakurterraza lortzen du, edozeinerentzat gomendarri bilakatzen dena. Trama erdi-ironiko edo jokoso baten inguruan elaberri atsegin bat bilbatzen du, giza egitatean hain egiatia den xelostortasunaren arazoa libertigarri ere gerta dadin. Hain zuen, "contigo mejor, que con Felipe" dioenean Silviak senarraren susmo guztiak suntsitzen ditu. Azkenean, mamen kontra ihardun duela ohardun bihurtzen da. Beraz, elaberri erraz, soil, sugerikor eta xarmadun baten aitzinean gaude.

Luis Mari Mujika

URKIZU, Patri: *Pensées, études et voyages de 1835* (1); *Recueil de textes, ethnographiques, géodésiques, linguistiques, littéraires* (2), *Anton Abbadiaren koplarien guduak. Bertso eta aire zenbaiten bilduma, 1851-1897*, P. Urkizuren edizioa, E. Ikaskuntza, 1997.

Saio bikaina iruditu zaigu Patri Urkizuk, zenbait laguntzailerekin batera egin duen Abbadieren lanen bilduma eta hari buruzko azalpen zabalak dakartzana. Hiru liburuz osatua. Txingurri-lan asko, ordu pila eskatzen dituen, eta, dudarik gabe, eskertzekoa. Gaur arte Abbadieri buruz mintzatzea, Lore Jokoak eta garaiari buruz, erraz eskura ez zitekeen lanen baitan zegoen, hein handi batean. Gaur egun Urkizuk eskaini digun trilogia honi esker errazago gertatuko zaigu Abbadieri buruz eta berak eragin zuen berpizkundeari buruz mintzatzea.

Lehenengo liburukiaren aurkibideari begira jartzean oso titulu interesgarriekin topatzen gara. Patri bera da Abbadieren "bidai-liburutto argitaragabearen aurkezpena" egiten duena. "Papiers d'Antoine-Th d'Abbadie" izenburupean dagoen Pariseko Institut-eko liburutegiaren fondoko MS XII (2081) eskuizkribua da". Gaiari buruz Patriren hitzak honeratu, "gai arras ezkerdinez osatua da: adiskide eta ezagunen helbideak, senitartekoen berriak, erosketa eta gastu kon-

tuak, gauza eta liburu zerrendak, toponimia oharrak".

Egunkaria "gai batetik bestera ia loturarik gabe igarotzen dela" esango digu, "kapitulutxo ezberdinen kopurua, azkenean, 500. zenbairaino heltzen" delarik. Bertan argi eta garbi azaltzen dira bere bidaiak, interesak, marrazkiak, arkitektura, literatura eta gainerakoak, euskaraz, frantsesez eta gartzelaniaz.

Ondoren Aurelia Arkotxak-Scarcia andereak 1835eko ibilaldien berri ematen digu: Londres, Paris, Bordele, Belsunce, Biarritz, Urruña... Segidan irakur daiteke Abbadieren egunkaria.

Bigarren liburukian, "Aintzin-solasean" Patri Urkizuk haren bizitzaren azalpen kronologikoa egin ondoren, bibliografiak zabal bat eskaintzen digu. Segidan, liburua bi zatitan ematen zaigu "Recueil de textes" izenburupean: I.-"Varia-ethnographica et Geodesica", Idoia Estornes anderearen sarrera batekin. Estornes Lasa andereak, Urkizuk egindako lan bilduma oinarri harturik, honako ezaugarriak bereizten ditu Abbadierengan: europear izatearen harrotasunaren han-

diustea, hauen azalekotasuna salatuz "tokiko hizkuntzak ez baitutuzte ezagutzen, eta ondorioz, azpiko gizarte politika sareare ere ez"; bigarren, giristino militantea izatea, "girixtino kontserbadorea, munduari idekia" katolikotasunaren babesera eraman nahi dituelarik etiopiar girixtinoak; hirugarrenik, izakera akademikoa, "bere jatorriko herriaz, hots, Euskal Herriaz, bere hizkuntza misterioitsuaz" arduratua eta, azkenik, zientzilaria, "zientzilaria zehatza". Sarreraren bigarren atalean Abisinia-z mintzo da, hura bisitatzeko zaletasunaz eta egindako bidaiaz eta lurralde hau ezagutzeko mendealeko aurreiritziak ez dutela balio esanez, bestek beste.

II: "Varia linguistica et literaria" Urkizuren sarrera batekin hasten da eta ondoren: "Aetiopica eta arabica", eta "Vasconica" izenpean ageri da autore honen lan bilduma zabal eta paregabea. Patri Urkizuren sarreran "Anton Abbadia, hizkuntzalari eta literatur kritikari" bezala azpimarratzen da baieztatuaz "gazterik poemak idaztea maite zuela, hala ingelesez nola frantsesez eta euskeraz kantatzea ere bai", baina ez direla "hemen bere sorketa lanak, poesiak eta ipuinak, alegia, aurkeztuko, hizkuntzaz eta literaturaz burutu saioak baizik". Guztiz

harrituta uzten gaituzte hurrengo lerroek Abbadieren etiopiar hizkuntzei buruz zuen jakitateaz, non badiren "111 hizkuntza kutxitiko, 12 semitiko, hauen arteko nahasketa diren zenbait, eta 25 nilo-sahariabo, beraz, 150tik gora... Beraz hizkuntzalarien paradisu".

Hurrengo lerroetan Agosti Chahorekin batera egindako "Etudes Gramaticales sur la langue euskarienne", Paris, 1836 azpimarratzen du. Ondoren, ostera Afrikako zenbait hizkuntzari buruz mintzo da, haie-tako zenbaitek euskararekin duen parekotasun batzuk azpimarratuz. Guztien artean "bere lanik handiena hizkuntza arloan 1881n argitaratu zuen Amariñña hizkuntzaz osatutako hiztegia" dela esango du Urkizuk "mila orritik gorakoa baita".

Hemen lerro gutxitan laburtzea zail gertatzen zaigu Urkizuk dioen guztia. Azkenik, "Mezenas handi bat ere izan genuela euskaldunok Abbadiarengan" esango digu "bere poltsikotik ordaintzen zituenez Lore Jokoak".

Hirugarren liburuaz mintzatu gara aurretik bere bizitzaren berri eman dugunean.

Ez genituzke, halere, lerro labur hauek amaitu nahi, berriro ere, trilogia honek aurrera begira izan dezakeen garrantzi handia azpimarratu gabe.

G.E.

URRUIJULEGI, Jon. *Arragoa*, Txalaparta Argital. 1997, 305 or.

Urrujulegi idazleak lehen elaberria entregatzen digu. Bere luma artikuluetan ezaguna genuenoi ez gaitu harritu duen hizkera sendo, aniztun eta nabarrak. Urrujulegirengan euskarak ez du azbairik —edota morfologi ezmezerik—. Hainbeste euskaldunberri euskararen baratzera —zorionez— etorri delarik, arrisku bat da posible, alegia, euskara aski artifizial baten sorpresa —morfologiaren aldetik zintzotasun irme batetan ildotan emana, baina, batzuetan, naturaltasun edo euskal sena baten ga-bezian.

Urrujulegik *Arragoa* deituriko nobelan istorio aski kateatu baten ildoak eskaintzen digu gaurko ikuspegitik gehiegi aurreruposa daitezkeen ildoak ETA-ren inguruan. Nolatan ukatu egungo elaberrigintzak Euskal Herriaren arazoak islatatu behar dituela. ETA-ren egitatea hor dago gure herriaren arazoan erdi-erdian, eta hemen azterkizun dugun elaberria ardatz horietan ibili da. Agian —eta egileak berak aitortu du—, tesi-nobela bat aterara ziezaiokeen —neurri batean—, nahiz eta halakorik ez gertatzeko asmoa ukan. Arrisku hori, kasu honetan, nabaria da, baina elaberri bat epaitzean beste alderdi asko

ukan behar dira gogoan. Irakurle batzuentzat nabarmen-egia izanen da ildo hori, bereziki "ETAren mintegian" eta "Ikastaro militarra" atalak astiro irakurtzen badira. *Arragoa* nobelan eskema ideologizante baten ildoak ukaezinak dira, nahiz eta eskema ixtorio erreal baten sareetan ezarri. Galdera da elaberri batean marko didaktikoak —ideologia baten markoak atxikiak— elaberri moderno batean modu hain gotor eta luzean koka al daitezkeen. Erantzunak desberdinak, nabarrak izan daitezke.

Autorea, alde batetik, ahalagindu da Igantzi protagonistaren aldartetan beste marko zabalagoak ematen, eta horrek, noski, fokalizazio ideologikoari beste arnasbide hartzen eta ikuspegia zabalgotzen lagundu dio.

Protagonistaren lehen urratsak Arantzazuko frailetegian hasten dira; urratsak-urrats, jakina da Euskal Herrian frankismo garaietan frailetegiak euskal kulturaren nolabaiteko gordeleku bilakatu zirela; alderdi hori aski zintzoki islatatzen digu Urrujulegik trazo egiazti eta xumez. Kontakizuna hurbilekoa eta sinesgarria da. Gehiago, pasarte batzuetan, autoreak —gero

kritikoago ageriko den arren—erlijio-zertzekadak halako findadez —eta xinpatiaz ere—eskaintzen dizkigu... Ondorengo pasarteak, behin Arantzatzutik irtenda, Donostiako egunerokotasunean garatzen da, koadro zehatzak eskainiz (lehen kanpo lagunekin harremanak, garaiko politikan emaniko lehen urratsak, abertzaletasunaren garapen berria, adoleszentiaren krisia, sexualitatearen uholdetasuna, eta nabarmenkiago ETA-ren organizazioaren inguruan ukaniko lehen joan-etorriak eta beste saretzeak). Egungo gazteek 60.eko hamarkadan gure herriak bizi izan zuen politika-giroa ezagutzeko elaberri hau aproposa da. Orduan ETA-ren ideologia arxis batera zihoan, geroztiko krisia, abertzalismoari eginiko kritika gogorra, aniztasunaren pregoerak euforiaz isladatzen direlarik bertan. Esan daiteke autoreak garaiko adierazpen sozialak —abertzaletasun komentzitu baten ikuspegitik—trazo ziurrekin jalgitzen dituela —egungo ikuspegitik behatuta, behar bada, monolitikoe-giak azal daitezkeenak...—. Idazleak, dena den, benetako giroa isladatzen digu, irmotasun ideologiko baten harietan bildua, ze gizarteak frankismoaren garaian ez zuen eza-gun egungo pasotismo ideolo-

gikoaren eraginik. 69.eko hamarkadan frankismo-giroak bultzatzen zuen euskal gizartea gogortasun ideologiko hartara —nahiz eta gaurko ikuspegitik olde hura aski inozoa edo primario izan, batzuen iritzian. Segun...

Elaberriaren alde formale-tara pasata, hizkeraren alde morfologiko ziurraz aparte, nabarmenezkoa autoreak hartu bide duen ildo estilistiko detailista. Esanen litzateke egileak apostua egin duela, hantzen, euskararen ahalbide espresiboak zenbait alorretan garatzeko. Ikustekoa da ahalegin horretan, adibidez, autoreak alde formal zenbait adierazteko azaldu duen abilezia. Garapen hori nabari, batez ere, sentsualismoaren alorrean (ze koadro erotiko zenbaiteren eraikuntzan maisu ageri da. Sentsualismo horrek paia askoetan tindu xume eta sugestibozko jalgipenak —eznauzu-banauzu gisako joko sugerenteak dauzka—. Horien artean Pariseko etxe batean protagonistak Eva-Marirekin uholde gisa eskaintzen dizkigun koadro erotikoak. Horri horietan autoreak pretentsio bat ukan bide du, alegia, gure hizkuntzak ere ahalbide espresibo apartak dituela posible alor horretan ere. Noski, euskal elaberrigintza moder-

noak baditu osatuak gisa ho-
rrelako orrialdeak, baino saia-
men berri honek lortzen du,
gure ustetan, urrats berri bat.
Hain zuzen, euskara egungo
egoeran ez da hain murrizta
giza sexualismoaren inguruan
adierazpen zenbait egiteko.

Hala ere, batzuetan, elabe-
rria halako detailismo ato-
rranteegietara lerratzen da,
ildo berera etorri. Helburu be-
zala ongi deritzaigu, dena den,
euskararen ahalbideen desa-
fio bat egin nahi, noiz-noiz
arriskutsua gerta daitekeena...
Urrujulegi autore ziburra de-
ritzaigu idazle gisa, aspaldi-
danik edoski baititu bere ama-
hizkuntzaren sekretuak.

Batzuetan, lexikoa euskara
zaharreko bitxietara lerratzen
da. Bada gaur egun idazle zen-
bait euskalkietako edozein al-
txor lexikal lokalista euskara-
ren alor zabalera hedatzeko
prest dagoena. Hor arriskua
nabaria da, alegia, hitz horiek
neologismoak ez izan arren (ze
hitz erromaniko kamuflatuak
dira maiz) narratibaren uler-
men fresko eta bapatekoa oz-
topa dezaketeela, eta hori ez
da egokia... Garbizalekeria al-
de horretatik ere neurtu behar
da, ze lokalismoek —gehiegi
direnean— ez dute eskubide-
rik bide hain harroa egiteko
gure hizkuntzaren estratan,
naturaltasuna kentzen diolako

narraziogintzari. Detailismora
etorrita, idazleak, adibidez, ar-
marri baten alde deskripti-
boak modu hain zehatzean
ematea gehiegikeria izan dai-
teke. Hiper-detailismoa dirudi,
nahiz eta hori, itxuraz, gure
hizkuntzaren espresio-didakti-
ka batean egotzia izan.

Elaberrian igantzi gaztea-
ren ildoak modu aski garbian
jarraitzen dira. Gorago esan
dugunez, 60.eko hamarkada-
ren marko barruan aurkezten
da elaberriaren trama. Irakur-
le zenbaiterentzat nobelaren
planteamendua indizea ikusi
bezain pronto susma daiteke.
Susmo hori geroz eta garbia-
goa egiten da atal batzuk ira-
kurtzen hasi orduko (irakurle
ez amodio eta ez-despistatu
baten aitzinean sorpresa gu-
txiegi gertatzen da *Arragoa*
nobelaren paia batzuen ka-
suan...).

Elaberrian Euskal Herriaren
askatasun-borroka gintzaz (eta
organizazioaren ildo marka-
tuaz, torturaren auziaz, kristau
posturaz indarkeriaren ingu-
ruan, euskal burujabetasuna-
ren arazoez) orri anitz..., dena
postura abertzale baren ildo-
tik, eta agian, modu sistemati-
koegian emana. Horretan, bes-
tetan bezala, idazlearen hau-
tamena nabarmen. Irakurle
batek baino gehiagok pentsa
dezake —eta horretan gaitzes-

penik jarri gabe— tesi-nobela ere badela Arragoa, ze mintegi baten erakunde politiko baten elukubrazio, gogoeta eta estrategiak hamabost bat horritan luzatzea ez da ohizkoa eleberri moderno batean. Gure ustetan, irakurleak ez dauka jakin beharrik —modu hain sistematizatu, ordenatu eta didaktikoan ETÄren mintegi batean zer esaten zen—. Noski, hautamen literario hori zilegizkoa da beti nobela batean... Guk erdiko bi kapitulu horiei orri dexente kenduko genieke eleberriak formalitate distante eta arinago bat irabaz dezan. Dударik ez dut irakurle zenbaiterentzat —eta segun zein irakurle den— eleberri hau tesi-nobelara izatera iristen dela, nolabait. Orri

batzuen didaktismo ideologikoa kenduta, gure ustetan, eleberri honek asko irabaziko zukeen.

Gera bitez elaberriaren kritika objetiborako goian adierazitakoak. Hasieran esaten genuenez, eleberriak hizkuntzaren aldetik lorpen formal onak isladatzen ditu (baina eleberri moderno eta informal-aleatorio baterako didaktismo ideologiko gehiegi dago, agian...). Nobelaren aportazio ukaezinak, berstalde hor daude, eta ziurtasun morfologikoa, batez ere nabarmen.

Urrujulegik eleberrigintzan eman digu lehen fruitu honek beste berriak ukanen dituelakoan geratzen gara.

Luis Mari Mujika